

УДК 330.113: 334.758
DOI <https://doi.org/10.32851/tnv-pub.2021.3.10>

ОСНОВНІ НАПРЯМКИ АДАПТАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА ДО ЕКОНОМІЧНОГО ПРОСТОРУ В УМОВАХ ЕКОНОМІКИ ІНВЕРСІЙНОГО ТИПУ

Морозова О.Г. – кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки та фінансів
Херсонського державного аграрно-економічного університету
ORCID: 0000-0002-6501-3561

Досліджено особливості ринкової модифікації підприємств і низку практичних рекомендацій щодо зростання ефективності їх функціонування на всіх рівнях господарювання.

Головною метою дослідження є виявлення напрямків модифікації управління підприємством; визначення принципів, які є основою підприємства; системне узагальнення типових напрямків пристосування підприємства до економічного простору та його взаємодія з іншими суб'єктами в умовах економіки інверсійного типу.

Визначено роль інформації як джерел зростання ефективності управління підприємством на всіх рівнях функціонування у бізнесі. Запропоновано теоретичні підходи до особливостей ринкової модифікації управління підприємством.

Доведено, що зростання ефективності управління підприємством, вихід із системної кризи економіки залежить від раціональних відносин організації, держави та світового співтовариства. В умовах економіки перехідного типу, де домінуючою є рекомбінована форма власності, цей принцип не реалізується. На сучасному етапі держава не може встановити контроль над фірмою, а фірма не має реальної економічної автономії. Перехід до інноваційної моделі взаємовідносин між підприємством і державою включає: створення алгоритму виведення підприємств із традиційного, застарілого економічного процесу; створення обмежених умов, які будуть спонукати до створення підприємств нового типу, а також усунення регламентації, що заважають цьому процесу; скасування державних пільг для певних галузей; підвищення прозорості інформаційного змісту ринкових сигналів (цін) шляхом сприяння розвитку конкуренції на окремих ринках державної діяльності та викриття зловживання ринком; поліпшення організації управління державними корпоративними правами та громадського контролю за здійсненням цих дій.

Запропоновані теоретичні підходи до особливостей модифікації управління підприємств в економіці перехідного типу може бути покладено в основу рекомендованого алгоритму щодо налагодження їх ефективного функціонування на всіх рівнях функціонування.

Ключові слова: управління підприємством, ринкова модифікація, інверсійний тип, інформаційне суспільство.

Morozova O.G. Primary areas the enterprise's adaptation to economic environment amidst an inverted economy

Peculiarities of market modification of enterprises and a number of practical recommendations for increasing the efficiency of their operation at all levels of management have been studied.

The main purpose of the study is to identify areas for modification of enterprise management; defining the principles that are the basis of the enterprise; systematic generalization of the typical directions of adaptation of the enterprise to the economic space and its interaction with other entities in the economy of the inversion type.

It is proved that the growth of the efficiency of enterprise management, the way out of the systemic crisis of the economy, depends on the rational relations of organizations, the state and the world community. In a transition economy, where the recombinant form of ownership is dominant, this principle is not implemented. At the present stage, the state cannot establish control over the firm, and the firm has no real economic autonomy. The transition to an innovative model of the relationship between enterprise and state includes: the creation of an algorithm for removing enterprises from the traditional, outdated economic process; creation of limited conditions that will encourage the creation of new types of enterprises, as well as the elimination of regulations that hinder this process; abolition of state benefits in certain industries;

increasing the transparency of the information content of market signals (prices) by promoting competition in certain markets of state activity and exposing market abuse; improving the organization of state corporate rights management and public control over the implementation of these actions.

The offered theoretical approaches to features of modification of management of the enterprises in economy of transition type can be put in a basis of the recommended algorithm concerning adjustment of their effective functioning at all levels of functioning.

Key words: *enterprise management, market modification, inversion type, information society.*

Постановка проблеми. У теоретичних концепціях інформаційного суспільства, економіка якого базується на широкому застосуванні наукового знання, роль творчої людини й інтелектуальних ресурсів стає провідною. Зазначене стверджується такими характерними особливостями сучасного способу виробництва, як: надзвичайно стрімкий темп; широкі масштаби та глибина змін у розвитку науки і техніки, що мають істотний вплив на всю господарську систему, поява новітніх галузей матеріального виробництва і сфер послуг щодо проявляння їх у змінах співвідношення, структурі зайнятості технічних процесів і форм організації виробництва. Для створення суспільного багатства знання й інформація стають вагомими за матеріальні фактори. Використання цих новітніх факторів забезпечує зростання ефективності виробництва та збільшення соціального продукту. У структурі суспільного виробництва збільшується складова частина високотехнологічного сектору, у складі виробленої продукції збільшується частка доданої вартості, за рахунок інтелектуальної складової частини переминюється характер людської праці на користь творчої та розумової діяльності. Разом із процесами дематеріалізації виробництва головним фактором стає рівень технологізації, а основним чинником – творчий та інтелектуальний потенціал працівника [1]. Таким чином, сукупність визначених проблем, суть і необхідність їх розв'язання зумовили актуальність і своєчасність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічним, методичним і практичним аспектам діяльності підприємств в умовах ринкової трансформації присвятили свої дослідження Л. Абалкін, Т. Артьомова, В. Базилевич, Д. Белл, В. Геєц, Дж. Гелбрейт, О. Горняк, Р. Коуз, В. Ніколаєв, Дж. Стігліц, А. Тихонов, О. Вільямсон, С. Унтер, Хіяши. Доробок вчених із вивчення зазначених питань є досить вагомим.

Водночас, незважаючи на вагомість питання й посилену увагу до неї багатьох провідних науковців, окремі її аспекти все ще залишаються не вивченими. Тому виникає необхідність дослідження особливостей ринкової трансформації інверсійного типу як середовища життєдіяльності репрезентативної організації. Все це зумовило вибір і актуальність теми статті.

Формулювання цілей статті. Головним завданням дослідження є з'ясування напрямків функціонування організації; визначення принципів, які містяться у підвалинах організації та за її межами, системне узагальнення основних напрямків адаптації організації його взаємодії з іншими суб'єктами в умовах трансформації інформаційної економіки.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою дослідження є системний підхід до визначення економічних проблем, фундаментальні положення економічної теорії; наукові розробки провідних вітчизняних вчених.

Взаємозв'язок між системоутворюючими факторами організації, його внутрішнім і зовнішнім середовищем і ринковою структурою як зовнішнім середовищем проявляється в організаційній формі організації. Рівень розвитку продуктивних

сил, комп'ютеризація, котра породжує унікальне явище, коли традиційний склад організації трансформується, к деяких галузях зникає потреба у постійному колективі, оскільки існують організації без працівників, відроджується дистанційна робота, на першій план виходять компетенції організації, його організаційний капітал. Нові організаційні форми підприємств розвиваються, виникають нової закономірності їх розвитку у ході вирішення вибору між масштабом виробництва та витратами контролю. Така закономірність формулюється як «розсіпання» організації у ході екстерналізації функцій, які зменшують розвиток основних компетенцій підприємств [2]. Сучасна організаційна структура підприємства – підприємство «точно у строк», світового класу, мережеве підприємство, «віртуальні» організації, горизонтальне підприємство – в економіці України поширюється у міру підвищення зрілості системоутворюючих факторів організації. У сучасних умовах лише окремі елементи організаційних новоутворень можуть застосовуватися на українських організаціях [3]. «Розсіпання» підприємств породжує низку проблем, пов'язаних із управлінням, із формуванням колективу підприємств, проблематичним стає формування і реалізація колективного інтересу та форми діяльності профспілок, матеріально-технічної бази, швидка зміна виробничих фондів, розв'язати які в умовах перехідної економіки досить складно.

На нашу думку «зростання ефективності підприємств і вихід із системної кризи економіки загалом залежить від раціональних взаємовідносин підприємств і держави, їх передумовою є чітко визначені права, пов'язані з повною відповідальністю майном за взяті зобов'язання. В умовах економіки інверсійного типу, де панівною є рекомбінована власність, цей принцип не реалізується» [3]. Держава не може встановити ефективний контроль над підприємством, а підприємство не має реальної економічної самостійності. Поетапний перехід до нової моделі взаємовідносин між державою і підприємством включає: створення механізму виведення підприємств з економічного процесу; створення рамкових умов, котрі будуть заохочувати до заснування нових підприємств, а також ліквідація регламентацій, які протидіють цьому процесу; скасування державних пільг для окремих галузей; підвищення прозорості державної діяльності й інформаційного змісту ринкових сигналів (цін) шляхом сприяння розвитку конкуренції на окремих ринках і викриття зловживання ринком; поліпшення організації управління державними корпоративними правами та громадського контролю за його здійсненням [5].

Водночас перехід до ринкової економіки означає кардинальну зміну характеру взаємовідносин між організаціями. Факторами, які протидіють налагодженню нових форм відносин між ними, виступають нерозвинутість ринкової інфраструктури: товаровиробничої, інформаційної тощо, недостатнє оволодіння методами маркетингової політики, повільність прийняття й ефективність реалізації арбітражних рішень, важкий фінансовий стан багатьох підприємств, кризовий характер перехідної економіки.

Слід відзначити, що у початковий перехід важливу роль відіграють існуючі зв'язки партнерів у силу інерції, переваг довірчих відносин в умовах невизначеності, відсутності інформації, жорсткої залежності від технологічних «ланцюжків» за недостатніх коштів для зміни орієнтації підприємств. Надалі основним критерієм вибору партнерів стають доцільні ринкові оцінки. Нестійкість економіки, недосконалість ринкової інфраструктури зумовлює хаотичність встановлення зв'язків, часту зміну контрактів [5].

Адаптація підприємств до наявних умов відбувається у певних формах. Пасивна проявляється у тенденції до зменшені обсягу випуску продукції, зменшені

основного асортименту. Активна форма передбачає виокремлення нових постачальників, організацію виробництва сировини та матеріалів на приватному підприємстві, вкладення коштів у розвиток підприємств-постачальників. Сучасні спрямування, тенденції та реальні перспективи розвитку підприємств-організацій пов'язані із застосуванням активних економічних заходів [7].

В умовах економіки інверсійного типу особливого значення набуває регіональний показник розвитку підприємств. Його використання може здійснюватися за допомогою різних теоретичних моделей. Найбільш ваговою з них у сучасних умовах є кластерна модель розвитку, яка розкриває реальний специфічний взаємозв'язок підприємств та організацій регіону, що доповнюють одне одного, використовуючи конкурентні переваги регіону, які забезпечують високий рівень конкурентоспроможності підприємства. Економіку регіону слід удосконалювати відповідно до теорії кластерів, орієнтуючись на сфери та галузі, у яких є вдало функціонуючі організації, оскільки сучасна конкуренція залежить від ефективності, а не від можливості доступу до ресурсів чи індивідуального масштабу організації. Ефективність визначається тим, як організації взаємодіють і конкурують, а не тим, у яких галузях вони конкурують. Для запровадження кластерної моделі необхідні суб'єктивні й об'єктивні передумови [6]. В Україні у багатьох сферах діяльності та регіонах вони уже актуальні. Кластери краще, ніж галузі, впливають на зв'язки між організаціями, їх взаємодоповнюваність, забезпечують поширення технології, професійних навичок, інформації, маркетингу, сприяють кращому усвідомленню запитів замовників. Підхід до однорідних компаній та організацій як до об'єднань надає можливість виявити підходящі умови для координації дій і взаємного поліпшення у сферах спільних інтересів без загрози для конкуренції й інтенсивного суперництва. Державні та приватні вкладення, направлені на поліпшення умов функціонування кластерів, приносять вигоду відразу багатьом організаціям, запобігають інтересам однієї галузі чи груп підприємств. Цей підхід дає можливість спрямувати на наукову основу формування економіки та промислової політики держави.

Підсумовуючи викладене, можна надати деякі теоретичні та практичні рекомендації щодо налагодження ефективно функціонуючої економіки підприємств на всіх рівнях.

На макрорівні йдеться про вагому зміну виробничої складової частини системи, к ході якої треба трансформувати форму та структуру організації. Можна сказати, що «необхідно у короткостроковій перспективі спрямувати діяльність підприємств на зниження витрат і зміну організаційної структури; створити нові самостійні організації, які здатні залучати інвестиції. Йдеться не про модернізацію наявних підприємств, а про їх перетворення на нові організації, які відповідають вимогам ринку та можливостям фінансування; реструктуризацію українських великих підприємств у новітніх галузях економіки необхідно здійснювати, виходячи з теорії стратегічної трансформації, що передбачає реінжиніринг виробничих процесів, застосування інформаційних технологій, нові методи вимірювання результатів» [7]. На цій базі формується інформаційне підприємство, головною перевагою його – професійні компетенції робітників; чітко визначити спрямування зростання підприємств. Вибір між зовнішнім і внутрішнім ростом залежить від структури та типу організації, напрямку та специфіки її діяльності та стратегії. Малі та середні організації, спеціалізовані організації повинні віддавати пріоритети внутрішньому росту та стратегії, пов'язаній із економією на масштабі, горизонтальною експансією, та зростанні частки ринку. Крупні організації

й об'єднання підприємств повинні спиратися на зовнішнє зростання та стратегії, пов'язані з інтеграцією постачання та збуту, вертикальною експансією, а також контролюванням філій. Після завершення структурної трансформації економіки зовнішній ріст повинен поступитися внутрішньому, оскільки він дає перспективу підприємству уникнути труднощів інтеграції придбань, зберегти свою ідентичність і, головне, вдосконалити та зберегти досвід і знання, тобто позитивні компетенції організації [5].

Реструктуризація підприємств України та впровадження новітніх організаційних форм значно прискорюється за рахунок раціональних відносин, що встановлюються між державою та підприємством, ці відносини необхідно формувати за допомогою чітко визначених прав власності. Необхідною умовою є зниження трансакційних витрат, котрі в умовах трансформаційної економіки несуть економічні суб'єкти [5]. Внаслідок процесу перетворення державної власності на акціонерну об'єкти власності залишаються без ефективного власника. Щоб змінилася ситуація, необхідно: демонополізувати ринок об'єктів власності, створити ринок інформації, завершити формування ринкових відносин; усунути структурні диспропорції; сформувати культуру, дотримання й укладання угод. З боку держави новостворені організації повинні підтримуватися широкою дерегуляцією, а також значними зменшенням податкових ставок. Організації реформують за рахунок зміни середовища функціонування, звільнення організації від витрат на утримання соціальної сфери. Слід поставити організації в такі умови, щоб їм було вигідно приймати ефективні рішення стосовно використання суспільних благ [6]. Забезпечення конкурентоспроможності регіону на мезорівні може відбуватися за рахунок використання на підприємстві кластерної моделі розвитку. Ця модель ґрунтується на об'єктивних зв'язках підприємств регіону [4].

На мікрорівні можливе застосування сучасних організаційних структур і новітніх форм організації на українських підприємствах. Так, у деяких галузях промисловості, які мають значні конкурентні переваги (близькість до західноєвропейських ринків, відносно великі основні фонди, висока кваліфікація зайнятих, відносно низький рівень заробітної плати) можна застосовувати прогресивну форму організації як «точно у строк». Цьому сприяє і зовнішнє середовище цих галузевих підприємств. У хімічній промисловості, у якій відсутні замкнуті цикли, це приводить до значних витрат транспортування і трансакції та значного зниження конкурентоздатності, тож необхідно створювати віртуальні організації як елементи відкритої структури, або альянси, насамперед із організаціями, котрі є постачальниками сировини та напівфабрикатів. Підприємства вугільної промисловості адаптуються до ринкових умов шляхом створення дійсно автономних підприємств [6].

Висновки з дослідження. Кожне підприємство має стати центром самостійного обліку витрат. Кошти інвестицій слід розподіляти на рівні холдингової компанії, першочерговим її завданням стає розвиток альтернативних видів економічної діяльності, а саме перекваліфікація працівників, переробка відходів, захист навколишнього середовища, створення підприємств для надання соціальних послуг тощо, невід'ємним елементом якого є підприємство, теорія та практика його функціонування.

Перспективи подальших розвідок. Отже, запропоновані теоретико-методологічні підходи щодо особливостей ринкової модифікації інверсійного типу як середовища функціонування репрезентативної організаційної структури можуть бути покладені в основу практичних рекомендацій стосовно налагодження ефективного функціонування підприємства на всіх рівнях.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Рибчук А.В., Фомішина В.М., Фомішин С.В. Міжнародні економічні відносини : навчально-методичний посібник. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2018. 392 с.
2. Белова Л.Г. Информационное общество: трансформация экономических отношений в мировой экономике : монография. Барнаул : Изд-во «Азбука», 2007. 387 с.
3. Гриценко А.А. Капитализация экономики в ретроспективе и перспективе. *Методологія, теорія та практика соціологічного аналізу сучасного суспільства*. 2009. Вип. 15. С. 191–195.
4. Геец В. Социогуманитарные составляющие перспектив перехода к социально ориентированной экономике. *Економіка України*. 2000. № 1. С. 4–11.
5. Дементьева А. Современные условия глобализации и роль транснациональных корпораций. *Инициативы XXI века*. 2010. № 1. С. 54–67.
6. Марков М. Современное предпринимательство как кооперация крупных, средних и малых предприятий. *Проблемы современной экономики*. 2016. № 2. С. 15–27.
7. Артемова Т. И. Институт социальной ответственности организации: мировой опыт и реалии Украины. *Наукові праці ДонНТУ. Серія економічна*. 2009. Вип. 37-1. С. 170–176.

REFERENCES:

1. Ribchuk A.V., Fomishina V.M., Fomishin S.V. (2018). *Mijnarodni ekonomichni vidnosini* [International economy of business] Kherson: Gelvetika.
2. Belova L.G. (2007). *Informacionnoe obschestvo: transformaciya ekonomicheskikh odnoshenii v mirovoi ekonomike: Monografiya* [The Information Society: Transformation of Economic Relations in the World Economy: Monograph] Barnaul: Publishing house “ABC”.
3. Gritsenko A.A. (2009). Kapitalizaciya ekonomiki v retrospektive i perspektive [Capitalization of the economy in retrospect and perspective]. *Metodologiya, teoriya ta praktika sociologichnogo analizu suchasnogo suspilstva*. 15, 191-195.
4. Geyets V. (2000). Sociogumanitarnie sostavlyayuschie perspektiv perehoda k socialno orientirovannoi ekonomike [Socio-humanitarian components of the prospects for the transition to a socially oriented economy] *Ekonomika Ukraini*, 1, 4–11.
5. Dementieva A. (2010). Sovremennie usloviya globalizacii i rol transnacionalnih korporacii [Modern conditions of globalization and the role of transnational corporations] *Iniciativi XXI veka*, 1, 54–67.
6. Markov M. (2016). Sovremennoe predprinimatelstvo kak kooperaciya krupnih_srednih i malih predpriyatii [Modern entrepreneurship as a cooperation of large, medium and small enterprises] *Problemi sovremennoi ekonomiki*, 2, 15–27.
7. Artemova T.I. (2009). Institut socialnoi otvetstvennosti organizacii: mirovoi opit i realii Ukraini [Institute of Social Responsibility of the Organization: World Experience and Realities of Ukraine] *Naukovi praci DonNTU. Seriya ekonomichna*. 37, 170–176.